

کارآمدی فرهنگ اسلامی و ناکارآمدی فرهنگ غربی در مواجهه با کرونا

قاسم روانبخش

ارزش‌گذاری می‌شوند و کمال‌اختیاری انسان و تاثیر صفات و رفتارهای اختیاری در دست‌یابی به آن واقعیت است. آن دسته از امور اختیاری که به جهت تاثیرشان در دست‌یابی به کمال اختیاری مطلوب و ارزشمندند برای رسیدن به کمال اختیاری لازمند. بنابراین لزوم برخی صفات و رفتارهای اختیاری برای کسب کمال انسانی نیز از نوع لزوم بالقیاس است. از آن‌جا که لزوم بالقیاس واقعیت عینی دارد می‌توان نتیجه گرفت: لزوم اخلاقی واقعیت عینی دارد. پس واژه‌ی «باید» در جملات اخلاقی، لزوم آراسته شدن به برخی صفات و انجام دادن برخی رفتارهای اختیاری

هر چند برخی فیلسوفان غربی مانند هیوم^۱ و پیروانش براین باورند که میان بایدها و نبایدها و هستها و نیستها یک شکاف واقعی وجود دارد و آن‌ها نمی‌توانند نتیجه‌ی هستها و نیستها باشد بلکه ارزش‌های اخلاقی و حقوقی نسبی و تابع خواست انسان‌هاست. ولی واقعیت آن است که لزوم اخلاقی به معنای ضرورت بالقیاس فلسفی است. بر این اساس بایدها و نبایدها به هستها و نیستها باز می‌گردد و به نوعی، لزوم اخلاقی انعکاس هستها و نیستهاست. بر این اساس صفات و رفتارهای اختیاری انسان از جهت تاثیری که در کمال اختیاری دارند،

را برای دستیابی به هدف اخلاق (کمال اختیاری انسان) بیان می‌کند. همچنین در اخلاق واژه‌ی «باید» بیان‌کننده‌ی لزوم پیراسته شدن از برخی صفات و ترک برخی رفتارها برای دستیابی به این هدف است. به بیان فلسفی نتایج افعال اختیاری معلول‌های فعل اختیاری است و از آن جا که میان علت و معلول ضرورت بالقیاس وجود دارد؛ فعل اختیاری نسبت به نتایجش ضرورت بالقیاس دارد و نباید و نبایدهای اخلاقی تعبیراتی از همین رابطه‌ی ضرورت بالقیاس است.^۲ بر این اساس میان مفاهیم و گزاره‌های ارزشی؛ اعم از اخلاقی و حقوقی یک رابطه‌ی واقعی وجود دارد. کسانی که به جهان‌بینی الهی و توحید معتقدند و جهان و حقایق عالم را معلول اراده‌ی او می‌دانند معتقدند بایدها و نبایدها و ارزش‌های اخلاقی نیز نتیجه‌ی همان واقعیت‌هاست. به عنوان نمونه اگر جهان دارای خدایی باشد و عالم ماورای طبیعت، روح، جهان آخرت و بهشت و جهنمی وجود داشته باشد، ارزش‌های اخلاقی و حقوقی از پشتوانه‌ی حقیقی و واقعی برخوردارند و صدق و کذب این قضایا با همان واقعیت‌ها سنجیده می‌شود و اگر کسی معتقد به جهان بینی ماتریالیستی و ماده‌گرایانه و منکر ماورای طبیعت باشد بایدها و نبایدهای او اعتباری است و تابع میل و سلیقه انسان‌ها ارزش‌گذاری می‌شود.^۳

برای فرهنگ نیز تعاریف مختلفی ارائه شده است؛ ولی بهترین تعریفی که مقام معظم رهبری و علامه مصباح آن را پذیرفته‌اند، عبارت است از: مجموعه‌ای از باورها و باید و نبایدهای اخلاقی و حقوقی که از باورها نتیجه گرفته می‌شود. برای مقایسه‌ی نگاه فرهنگ‌ها نسبت به بلاها و حوادث طبیعی و میزان کارآمدی و ناکارآمدی آن‌ها، ابتدا لازم است بررسی شود که هر فرهنگی بر کدام مبانی استوار است و بایدها و نبایدهای اخلاقی و حقوقی را چگونه ارزش‌گذاری می‌کند؟

فرهنگ غرب بر اصول و مبانی خاصی مبتنی است که آن مبانی از این قرار است:

۱. ماتریالیسم و ماده‌گرایی

ماتریالیست‌ها اصالت را به ماده می‌دهند و منکر موجودات ماورای طبیعت و مجرد از جمله خداوند هستند؛ بنابراین آن‌ها به خداه روح و عالم پس از مرگ ایمان ندارند تا در برابر او مسؤلیتی داشته و رفتارهای خود را بر اساس خواست او تعیین کنند و برای پاداش در آخرت و رسیدن به کمال مطلوب از برخی کارها چشم‌پوشی و یا برخی کارها را ضرورتاً انجام دهند.

۲. اومانیسیم و انسان‌گرایی

اومانیسیت‌ها بر اساس اعتقاد به ماده‌گرایی و انکار حقایق مجرد و غیرمادی، در سطح بشری، انسان‌ها را دارای روح غیرمادی و جاودان نمی‌دانند و در سطح جهانی، معتقدند عالم دارای خدای غیرمادی و فناپذیر نیست.^۴ بلکه می‌گویند ما مجاب شده‌ایم که جهان، اعصار توحید، خداپرستی، مدرنیسم و انواع اندیشه‌های جدید را پشت سر گذاشته و می‌گذارد. اعتقادنامه‌ی انسان‌گرایان، بر این است که هدف زندگی، خودزندگی است. باید در این جهان زندگی خوبی داشته باشیم و در آرزوی زندگی در جهان آینده به سر نبریم و انسان فقط با راهنمایی عقل و تجربه قادر است زندگی کاملاً خوبی در این دنیا داشته باشد. شرط نخستین و بنیادین زندگی خوب در این دنیا عبارت است از: آزاد ساختن فکر مردم از بند جهل و خرافات و آزاد ساختن بدن از ظلم و ستم مقامات اجتماعی.^۵

۳. لیبرالیسم یا آزادی مطلق

محور اصلی تفکر لیبرالیسم به عنوان یک مکتب این است که انسان‌ها در

زندگی خود آزادند و هیچ قید و شرطی بر سر راه آن‌ها نیست، مگر آن چه که موجب لطمه به آزادی‌ها و حقوق دیگران گردد. در نگاه لیبرالیسم تنها چیزی که اصیل است، انسان و خواسته‌های او است. لیبرالیسم هیچ سلسله‌اصولی را که خواسته‌ها و رفتارهای انسان در چهارچوب آن تعریف شود، نمی‌پذیرد؛ زیرا تنها انسان و خواسته‌های او را اصیل می‌داند و بنابراین هر چیز دیگری باید بر این اساس شکل بگیرد و تعریف شود. بنابراین هر فرد در انتخاب رفتاری که انجام می‌دهد، کاملاً آزاد است و کسی حق ندارد او را محدود کند مگر آن که خودش بخواهد یا به آزادی دیگران لطمه بزند.^۶ به تعبیر یکی از غرب‌گرایان معاصر، لیبرالیسم از آن جا آغاز می‌شود که آدمی می‌کوشد خود را از شر مقدسات آزاد کند و ولایت هر کس حتی ولایت خدا و پیامبران را منکر است بلکه معتقد است باید در برابر هر گونه ولایتی دست به شورش زد؛ زیرا انسان‌ها هیچ مافوقی ندارند و هیچ کس حق ندارد آزادی آن‌ها را محدود کند. لیبرال‌ها بر این باورند که حق در آستین هیچ کس نیست و هیچ کس نمی‌تواند معصومانه سخن بگوید یا معصومانه حکومت کند؛ همه بر سر یک سفره نشسته‌ایم و همه ساکنان یک کوییم. هیچ کس از پیش خود یا از پیش خدا واجد امتیازی نسبت به کس دیگر نیست.^۸

۴. لذت‌گرایی

مراد از لذت‌گرایی این است که لذت، تنها خوبی، به عنوان غایت است؛^۹ شاخصی که تفکری را در زمره‌ی لذت‌گرایان قرار می‌دهد این است که «لذت، تنها خوبی به عنوان غایت یا خوب فی نفسه است». به این معنا که تنها خوبی که انسان‌ها باید به منزله‌ی غایات کردارهای خویش برگزینند، لذت است. وقتی ملاک خوبی را لذت‌آفرینی قرار دادیم، طبیعتاً به فردگرایی خواهیم رسید و هر کس از هر چیزی که لذت می‌برد آن را انجام می‌دهد هر چند آن کار برای دیگران رنج‌آور و ناخوش‌آیند باشد؛ زیرا او تنها به لذت خویش می‌اندیشد و کاری به مصالح و مفاسد دیگران ندارد. بر اساس این اصل، اگر منفعتی را هم برای دیگران لحاظ کند، تبعی است؛ یعنی آن جا که می‌بیند لذت خودش در گروی لذت و منافع دیگران است به ناچار به منفعت دیگران نیز می‌اندیشد.^{۱۰}

۵. پوزیتیویسم اخلاقی

بر اساس اصول فوق، در زمینه‌ی اخلاق، امروزه نظریه‌ی اخلاق پوزیتیویستی مطرح است که شبیه تفکر لیبرالستی در عرصه‌ی حقوق است. این مکتب معتقد است «خوب و بد» و «باید و نباید»‌های اخلاقی هیچ پشتوانه‌ای جز خواست مردم ندارد و هرگاه مردم چیزی را پسندیدند و ارزش تلقی کردند آن چیز «خوب» و «ارزش» اخلاقی و هرگاه مردم چیزی را نپسندیدند و از آن روی گردان بودند آن چیز «بد» و «ضد ارزش» می‌شود.^{۱۱}

۶. سکولاریسم

سکولاریسم معتقد به جدایی دین از سیاست و حکومت است و به معنای افراطی آن عدم‌دخالت در امور انسان حتی امور فردی است به عبارت روشن‌تر، سکولاریسم به معنای حقیقی کلمه؛ یعنی لایسیسیسم، کفر و الحاد.^{۱۲} در واقع زیرساخت‌های اصلی آن‌چه امروزه به عنوان «فرهنگ غربی» از آن یاد می‌شود مولود همین اصول فوق‌به‌ویژه تر کیب لیبرالیسم و پوزیتیویسم اخلاقی است. مولفه‌ها و مشخصه‌هایی مانند نسبی‌گرایی و فردگرایی در فرهنگ غربی نیز از همین جاریشه می‌گیرد.

البته توجه به این نکته لازم است که چنین نیست که هر کس در غرب زندگی می‌کند لزوماً دارای فرهنگ غربی است، بلکه چه بسا انسان‌هایی که در شرق و حتی کشورهای اسلامی از جمله ایران اسلامی زندگی می‌کنند و در ذیل این فرهنگ تعریف می‌شوند؛ زیرا منظور از فرهنگ غرب، فرهنگی است که بر مبانی فوق‌العاده یعنی اومانیزم، لیبرالیسم، سکولاریسم و پوزیتیویسم اخلاقی مبتنی است و ملاک، منطقه‌ی جغرافیایی نیست.

در نقطه‌ی مقابل، فرهنگ دینی و به‌ویژه فرهنگ اسلام ناب محمدی ﷺ قرار دارد که مبتنی بر مبانی توحید و اعتقاد به قیامت و جهان پس از مرگ است. مکتب اسلام معتقد به خدای یگانه‌ای است که علاوه بر آفرینش انسان و جهان، به ربوبیت تکوینی و اداره و مدیریت جهان و ربوبیت تشریحی و حق و تکلیف و صدور احکام برای انسان باور دارد. انسان موحد خلوند را از رگ گردنش به خود، نزدیک‌تر می‌بیند^{۱۳} و او را به قدری تیزبین می‌داند که کوچک‌ترین رفتارهای انسان‌ها را بی‌پاسخ نخواهد گذاشت^{۱۴} و معتقد است میان رفتارهای این جهانی انسان‌ها و زندگی جاودانه‌ی جهان پس از مرگ رابطه‌ای مستقیم وجود دارد. هر چه در این جهان کاشته شود در آن جهان درو خواهد شد.^{۱۵} بنا بر این، انسان موحد و معتقد به جهان‌بینی توحیدی، میان ارزش‌های اخلاقی و حقوقی و واقعیت‌های عینی که از هستی خدا و دیگر مجردات نشأت می‌گیرد رابطه‌ی واقعی قابل است و سعی می‌کند رفتارهای خود را به گونه‌ای تنظیم کند که با آن اصول هماهنگ باشد و او را به کمال نهایی مطلوب که قرب الهی است برساند. به همین دلیل نسبت به حوادثی که در جهان می‌گذرد نمی‌تواند بی‌تفاوت باشد بلکه خود را مسوول می‌داند.^{۱۶}

اکنون پس از تبیین شاخص‌های فرهنگ‌های اسلام و غرب، می‌توان درباره‌ی کارآمدی یا ناکارآمدی هر یک از دو فرهنگ در مقابله با بلایای طبیعی از جمله کرونا، به داوری نشست؛ زیرا رفتارهای متفاوت انسان‌ها از جمله در برابر بلاهای طبیعی از نوع نگاه فرهنگی آن‌ها نشأت می‌گیرد.

۱. آثار و تبعات باور به فرهنگ دینی

از آن جایی که یک موحد و یک مسلمان به خدا و قیامت باور دارد و برنامه زندگی‌اش را از پیامبر ﷺ و امام معصوم ﷺ می‌گیرد معتقد است که همه‌ی رفتارهای او هر چند کوچک، در زندگی جهان پس از مرگش تاثیر مستقیم دارد. لذا سعی می‌کند برای تأمین سعادت جاودانه‌ی خود به آن آموزه‌ها به عنوان یک وظیفه‌ی الهی و دینی عمل کند. اسلام علاوه بر خمس و زکات به عنوان واجب شرعی، بر انفاق، صدقه، تعاون به بر و تقوی و بخشش مال به نیازمندان تأکید می‌کند. به همین دلیل است که مسلمان واقعی برای رسیدن به سعادت واقعی، به امور دیگر انسان‌ها و مشکلات پیش آمده برای مردم، به عنوان یک وظیفه می‌نگرد و حتی در این راه با

جان و مال خویش با خدا معامله می‌کند و خود را نیز به خطر می‌اندازد^{۱۷} و در این راه هیچ گونه منتی، بر هیچ کس ندارد. به همین دلیل، زمانی که دشمن به مرزهای خاکی و آبی کشور حمله کرد با مال و جان خویش به دفاع برخاست و با تقدیم صدها هزار شهید از هويت، دین و کشورش دفاع کرد و در عین حال از حدودی که خدای متعال تعیین کرده است خارج نشد. این در حالی است که کشورهای غربی با همان مبانی که ذکر شد نه تنها از متجاوز حمایت کرده و انواع بمب‌ها و تجهیزات کشتار جمعی از جمله سلاح شیمیایی در اختیار دشمن ملت ایران گذاشتند؛ در داخل نیز غرب‌گرایان عمدتاً نسبت به آن بی‌تفاوت بودند و برخی از آن‌ها نقش ستون پنجم دشمن را بازی می‌کردند و به جای مقابله با دشمن، ملت ایران را محکوم می‌کردند^{۱۸}.

در برابر حوادث طبیعی نیز همین دوگانگی وجود دارد. روحانیت شیعه و روشنفکران واقعی همواره در برابر حوادث و بلاهای طبیعی؛ مانند سیل و زلزله و ... در کنار مردم بوده‌اند و جزو اولین کسانی هستند که در میدان حضور داشته و دارند. نگاهی به تاریخ قبل و بعد از انقلاب این حقیقت را بر همه عیان می‌سازد. در سال‌های منتهی به انقلاب اسلامی، سیلی مهیب،

اسلام علاوه بر خمس و زکات

به عنوان واجب شرعی، بر انفاق،

صدقه، تعاون به بر و تقوی و بخشش

مال به نیازمندان تأکید می‌کند. به

همین دلیل است که مسلمان واقعی

برای رسیدن به سعادت واقعی،

به امور دیگر انسان‌ها و مشکلات

پیش آمده برای مردم، به عنوان

یک وظیفه می‌نگرد و حتی در این

راه با جان و مال خویش با خدا

معامله می‌کند و خود را نیز به خطر

می‌اندازد.

□
در مهد تفکر و حاکمیت فرهنگ غربی، از
دین، اخلاق و خدا خبری نیست... مردم نیز
به دلیل حاکمیت فرهنگ غرب، نسبت به
هم نوعان خویش بی تفاوت هستند و هر کس
در این وانفسای کرونا، به فکر نجات خویش
است... خانه‌های سالمندان به حال خود
رها شده و جنازه‌های آن‌ها روی هم، انباشته
شده است. انسان‌های بالای شصت و پنج سال
از گرفتن محموله‌های بهداشتی و دستگاه
تنفسی به بهانه‌ی ضرورت نجات جوان ترها
محروم می‌شوند و روز به روز بر آمار مرگ و
میر سالمندان افزوده می‌شود.

عرصه‌های مختلف از گندزدایی خیابان‌ها و معابر گرفته تا تولید ماسک و لباس، پرستاری از بیماران در کنار کادر درمان، غسل و دفن اموات کرونایی و حمایت از خانواده‌های کرونازده و بی‌کار شده‌ای که به دلیل طرح قرنطینه‌ی اجتماعی تعطیل شده و کار خویش را از دست داده‌اند، ورود کرده‌اند. جریان مذهبی در قالب طرح مواصات، در خدمت و کمک‌رسانی به خانواده‌های بی‌بضاعت و کم‌درآمد با دستور الهی «سَابِقُوا إِلَى مَعْرِفَةِ مَنْ رَبُّكُمْ»^{۲۱} در یک مسابقه‌ی بزرگ کشوری شرکت جست‌ه‌اند و طبقات محروم جامعه را مورد لطف و عنایت خویش قرار می‌دهند. مساجد، تکایا، حسینیه‌ها و هیات‌های مذهبی نیز به پایگاه‌های اصلی مبارزه با کرونا تبدیل شده است. جریان مذهبی با بهره گرفتن از آموزه‌های دینی و بر اساس اعتقادات دینی‌اش در شرایط سنگین تحریم ظالمانه‌ی آمریکا و اروپا با رهبری الهی امام خامنه‌ای در مبارزه با این ویروس منحوس توانست مقام دوم جهانی را در مهار و کنترل ویروس کرونا و افزایش آمار بهبودیافتگان و کاهش آمار فوت‌شدگان به دست آورد؛ به طوری که آمار بهبودیافتگان بارته‌ی بیش از هشتاد درصد، کشورهای ابرقدرت دنیا را پشت سر گذاشته است و بحمدالله در بسیاری از استان‌ها و شهرهای ایران وضعیت سفید اعلام شده است. به‌رغم تحریم‌های سنگین، جمهوری اسلامی از چنان توانی برخوردار شده است که لوازم پزشکی؛ مانند ماسک و کیت تشخیص به بیش از چهل کشور دنیا صادر می‌کند.

۲. آثار و تبعات باور به فرهنگ غربی

در مهد تفکر و حاکمیت فرهنگ غربی، از دین، اخلاق و خدا خبری نیست، دولت‌ها به جای کمک به یکدیگر در مسابقه‌ی دزدی ماسک، دستکش و لوازم بهداشتی شرکت کرده‌اند و آمریکا و فرانسه بارها محموله‌های کشورهای

شهر ایران‌شهر را در نوردید. و زلزله‌ای بزرگ طیس را ویران کرد؛ در آن شرایط سخت، در حالی که روحانیت قدرتی در اختیار نداشت؛ ولی جزو اولین گروه‌هایی بود که در عرصه حضور پیدا کرد؛ آیت‌الله خامنه‌ای که در این شهر تبعید بود با مدیریتی در خور تحسین به گونه‌ای مشکلات مردم را حل و فصل کرد که در گزارش ساواک از زبان مردم آورده است، اگر دولت می‌خواهد به ما کمک کند چند تن دیگر؛ مانند سیدعلی خامنه‌ای به این شهر تبعید کند، آن وقت مشکلات ما حل خواهد شد.^{۱۹} در زلزله‌ی طیس نیز این روحانیت بود که در خط مقدم امداد رسانی قرار گرفت و زودتر از همه به میدان آمد. شهیدهاشمی‌نژاد در راس گروهی از روحانیون شهید وارد طیس شدند و آیت‌الله خامنه‌ای که نیز در تبعید به سر می‌برد در زمان مرخصی، در مسیر بازگشت به منطقه آمد و به سازماندهی گروه‌ها پرداخت. ایشان در خاطراتش می‌فرماید: «گروه‌های روشنفکری نیز در همان زمان به منطقه آمده بودند ولی از خدمت خبری نبود بلکه آن‌ها چوب لای چرخ خدمت می‌گذاشتند»^{۲۰} در زلزله‌های منجیل، بم و منطقه‌ی پل ذهاب که اخیراً در سال ۹۶ اتفاق افتاد تقابل این دو فرهنگ خودش را به خوبی نشان داد. جریان غرب‌گرا همواره نسبت به گرفتاری‌های مردم بی‌تفاوت بود، بلکه بعضاً از این راه برای خود کیسه‌ای دوختند. بعضی از آن‌ها با جمع‌آوری میلیاردها تومان از مردم، ژست خدمت به خود گرفتند؛ ولی با گذشت چهار سال هنوز از هزینه شلن آن پول‌ها خبری در دست نیست.

اکنون نیز که جهان و کشور ما دچار ویروس منحوس کرونا شده است، تفاوت نگاه این دو فرهنگ در مقابله با آن کاملاً مشهود است. پیروان فرهنگ اسلامی بر اساس اعتقاد به خدا و قیامت و طبق آموزه‌های دینی برای شکست کرونا با تمام قوا به مضاف این ویروس خطرناک آمده‌اند. روحانیت و جوانان بسیجی و انقلابی مانند همیشه در خط مقدم کمک به کرونایی‌ها قرار گرفته و در

نیازمندی مانند ایتالیا و اسپانیا را ربوده‌اند. مردم نیز به دلیل حاکمیت فرهنگ غرب، نسبت به هم‌نوعان خویش بی‌تفاوت هستند و هر کس در این وانفاسای کرونا، به فکر نجات خویش است. از این رو به جای کمک به یکدیگر، در پی غارت دستمال کاغذی، مواد غذایی و لوازم بهداشتی هستند. در نتیجه، به دلیل کمبودها، برخی پرستاران به جای لباس‌های مخصوص از کیسه‌ی زباله استفاده می‌کنند. خانه‌های سالمندان به حال خود رها شده و جنازه‌های آن‌ها روی هم، انباشته شده‌اند. انسان‌های بالای شصت و پنج سال از گرفتن محموله‌های بهداشتی و دستگاه تنفسی به بهانه‌ی ضرورت نجات جوان‌ترها محروم می‌شوند و روز به روز بر آمار مرگ و میر سالمندان افزوده می‌شود. در نتیجه، کشورهای غربی، در جریان کرونا بدترین وضعیت را تجربه می‌کنند به طوری که آمریکا و اروپا ثلث مبتلایان و فوتی‌های جهان را به خود اختصاص داده‌اند و آمریکایی‌ها با بیش از یک میلیون مبتلا و ده‌ها هزار کشته مقام اول جهان را به خود اختصاص داده‌اند. کشورهای اروپایی انگلیس، فرانسه و آلمان، مدعیان ابرقدرتی جهان، نیز در رده‌های بعدی قرار دارند.

در ایران نیز طرفداران فرهنگ غرب اعم از احزاب، گروه‌ها، روشنفکران و سلبریتی‌های پرمدعا؛ همانند الگوهای خویش در غرب با این پدیده برخورد می‌کنند. در طرح‌های خدمت‌رسانی به مردم هیچ بروز و ظهوری ندارند، بلکه سرگرم بحث‌های سیاسی بی‌حاصل خویش هستند؛ برخی از آن‌ها به تحلیل‌های خنده‌آوری پرداخته‌اند و در یادداشتی با عنوان «کرونا مستبد است، نه دموکرات»^{۳۲} قایلین به دموکرات بودن کرونا را مورد انتقاد شدید قرار داده، مستبد بودنش را اثبات می‌کنند! عده‌ای دیگر در شرایطی که جامعه از گرفتاری‌های کرونایی رنج می‌برد مهم‌ترین دغدغه‌ی خود را رفع حصر از سران فتنه دانسته، طی نامه‌ای با امضای یکصد و چهل و سه نفر به مقام معظم رهبری خواهان رفع حصر از آن‌ها شده و روزنامه‌ها و رسانه‌های خود را به انعکاس این گونه اخبار اختصاص داده‌اند.^{۳۳} بعضی هم به جای دغدغه‌های مردم در این ایام کرونا، نگران وضعیت مطبوعاتی هستند که در صورت طولانی شدن کرونا، ضربه‌ی دیگری به نهاد مطبوعات مکتوب وارد می‌شود. این‌ها معتقدند دولت باید به مقوله‌ی اطلاع‌رسانی به همان اندازه که به بهداشت اهمیت می‌دهد توجه کند.^{۳۴} برخی نیز ضمن خوشحالی از این که کرونا فرصت مناسبی برای بازگشت به میز مذاکره با آمریکا ایجاد کرده است و جمهوری اسلامی در مقابل با آن ناتوان است با عنوان «برای برون رفت از بحران کرونا راهی جز مذاکره نیست» بر این نکته تأکید می‌کنند که ایران هیچ راهی به جز «مذاکره با آمریکا» برای برون رفت از بحران کنونی ندارد و البته در عالم واقعیت و در سایه‌ی توان و ظرفیت اثرگذاری سیاسی، اقتصادی، امنیتی و دیپلماتیک پرنرنگ‌تر آمریکا، این دونالد ترامپ خواهد بود که از فرصت کرونا استفاده‌ی بهینه‌تری برای کسب منافع خود

خواهد داشت.^{۳۵} روزنامه‌ی ایران نیز طی یادداشتی با عنوان «چراغ اینستکس روشن شد»، ضمن اظهار خرسندی از انجام یک تراکنش مالی میان ایران و اروپا، اظهار امیدواری کرده است که در بحبوحه‌ی بحران فراگیر شیوع ویروس کرونا که دامن شماری از کشورهای اروپایی طرف برجام را نیز گرفته است، اولین گام همکاری میان ایران و کشورهای عضو اتحادیه‌ی اروپا برداشته شود.^{۳۶} از سوی دیگر، جریان غرب‌گرا با فراقکنی و توجیه ضعف عملکرد دولت مورد تأییدشان (دولت روحانی) همه کاستی‌ها را به گردن تحریم‌ها می‌اندازند: «ما اگر تحریم‌مان برطرف شود دولت به طور قطع می‌تواند با کرونا مواجه شود.»^{۳۷}

برخی از آن‌ها نیز در این شرایط که مدتی مجلس را تعطیل کرده‌اند و حتی بودجه‌ی مجلس با حکم حکومتی رهبری به تصویب رسید، با طرح دو فوریتی اصلاح قانون انتخابات، در صدد حذف نظارت استصوابی شورای نگهبان برآمده‌اند.^{۳۸} اصلاح‌طلبان نیز همچنان در سوگ از دست رفتن کرسی‌های مجلس به سر می‌برند و در منازعات حزبی و استغفاهای سیاسی، به دنبال مقصر می‌گردند.^{۳۹} بعضی هم از تأثیر کرونا بر انتخابات ریاست جمهوری ۱۴۰۰ سخن می‌گویند و با برجسته کردن برخی پزشکان شاخص اصلاح‌طلب، این گونه وانمود می‌کنند که کرونا شانس پزشکان را نسبت به نظامیان افزایش داده است.^{۴۰}

بعضی از غرب‌گرایان نیز در این بحبوحه‌ی کرونایی به مقایسه‌ی مدیریت شرق و غرب در مهار کرونا پرداخته با حمله‌ی سنگین به نظام‌های شرقی؛ مانند چین و روسیه، از مکتب لیبرال دموکراسی غرب دفاع می‌کنند و آمار پایین فوتی‌ها و رقم بالای بهبود یافتگان در چین و روسیه، نسبت به آمار وحشتناک آمریکا و اروپا را معلول دموکراسی و آزادی در غرب می‌دانند و ادعا می‌کنند که در کشورهای شرقی به دلیل نبود دموکراسی آمارها مشخص نمی‌شود. این افراد با نگاه خود کم‌بینی و خودتحقیری، نظام جمهوری اسلامی را نسبت به نظام‌های شرقی و غربی، بدتر از آن‌ها توصیف کرده و بر این پندارند که مردم به این نظام اعتماد چندانی ندارند به همین دلیل قرئینه‌شدن را نیز حرکتی سیاسی تلقی می‌کنند.^{۴۱}

یکی از نویسندگان غرب‌گرا، طی یادداشتی با نام «روسیه و چین الگو هستند یا آمریکا و اروپا؟» سعی می‌کند ضعف غربی‌ها را در مدیریت کرونا به نحوی بپوشاند و رسانه‌های جمهوری اسلامی به دلیل پخش اخبار موفقیت‌های چین و روسیه در مهار کرونا و انعکاس اخبار فاجعه‌بار غرب مورد حمله قرار داده، می‌گوید: «رسانه‌های رسمی ایران به گونه‌ای خبرهای شیوع کرونا در جهان را پوشش می‌دهند که گویی چین در این مورد کاملاً موفق عمل کرده است و دموکراسی‌های اروپایی و آمریکا در مواجهه با آن، بدبخت و بیچاره و وارد سراسیمه‌ی جهنم شده‌اند! آیا منظورشان این است که حکومت تک‌حزبی و اقتدارگرا در برابر مشکلات و بحران‌ها،

طرفداران فرهنگ غرب

اعم از احزاب، گروه‌ها،

روشنفکران و سلبریتی‌های

پرمدعا؛ همانند الگوهای

خویش در غرب با این

پدیده برخورد می‌کنند. در

طرح‌های خدمت‌رسانی به

مردم هیچ بروز و ظهوری

ندارند، بلکه سرگرم

بحث‌های سیاسی بی‌حاصل

خویش هستند؛ برخی

از آن‌ها به تحلیل‌های

خنده‌آوری پرداخته‌اند.

کارآمد و تواناست؛ اما دموکراسی‌ها ناتوان و آسیب‌پذیرند؟ ظاهراً منظورشان همین است! روشن است که یک دولت اقتدارگرا در نبود احزاب مخالف و رسانه‌های مستقل و نهادهای مدنی قدرتمند و شخصیت‌های منتقد و خلاصه هرگونه فضای آزاد، می‌تواند با تکیه بر انحصار اطلاع‌رسانی، بر بسیاری از مشکلات جامعه پرده‌پوشی کند و خود را موفق و پیروز جلوه دهد بدون آن که امکان راستی‌آزمایی ادعاهایش فراهم باشد.^{۳۳} این نویسنده سپس با پذیرش برخی عیوب دموکراسی به دفاع از حکومت‌های دموکراتیک پرداخته و گفته است به قول کارل پوپر، این نوع حکومت‌ها، کم‌عیب‌ترین نظام‌های سیاسی تاریخ به شمار می‌روند! به عبارت دیگر، با توجه به جمیع جهات، دموکراسی‌ها به رغم پاره‌ای عیوب‌شان، باثبات‌ترین، عادلانه‌ترین، آزادترین و موفق‌ترین نظام‌های سیاسی تاریخ بشر نسبت به بدیل‌های دیگر خود به شمار می‌روند!^{۳۴} تاجزاده نیز در جایگاه وکیل مدافع غرب از این که در ایران، دولت‌های غربی وحشی خوانده شده‌اند برآشفته شده، توییت کرده است: «تا وقتی غرب را وحشی می‌خوانیم و روابط اقتصادی را به شرق محدود می‌کنیم پذیرش ذلت اعم از پایگاه دادن به روسیه و پذیرش یک طرفه‌ی شرایط چین عجیب نیست. استقلال ایران در گروهی ارتباط با همه کشورهاست.» غافل از این که جریان غرب‌گرا در برجام در برابر واگذاری آن همه امتیاز هسته‌ای، «تقریباً هیچ» دریافت کرده است و سرانجام با لگد ترامپ و پاره شدن برجام مواجه شده‌اند و همچنان به رغم این همه تحقیر، به دنبال دادن امتیازات بیشتر هستند.

این نگاه غرب‌گرایان باعث شده است که کمک‌های قابل توجه چینی‌ها به ایران در رسانه‌های این جماعت مطرح نشود و در همان زمان نظام اسلامی را به خاطر نپذیرفتن چند پزشک با تعداد محدودی ماسک با عنوان کمک‌های پزشکان بدون مرز، مورد حمله قرار دهند.^{۳۵}

غرب‌گرایان در دفاع از غرب تا آن جا پیش رفته‌اند که عامل مرگ و میر کمتر در ایران و مرگ و میر بالا در آمریکا و اروپا را به درصد سن بالا گره زده‌اند تا این گونه تلقی نشود که نظام اسلامی در این مساله، موفقیت چشم‌گیری داشته و مدیریت حکومت‌های لیبرال دموکراسی زیر سوال نرود. از این رو در این رابطه می‌گویند: «در ایران جمعیت بالای شصت و پنج سال که هدف اصلی کرونا است، فقط شش درصد جمعیت کشور؛ اما در اروپا این تعداد سه‌ونیم برابر است و دلیل دیگر مرگ و میر بسیار زیاد در غرب این است که جمعیتی که خطر آن‌ها را تهدید می‌کند متراکم‌تر بوده و جمعیت افراد بالای شصت و پنج سال بیشتر است.^{۳۶}

عجیب‌تر این که بعد از ضعف و ناتوانی و رسوایی غربی‌ها در برابر کرونا، جریان غرب‌گرا در کشور که نگران متزلزل شدن لیبرال دموکراسی شده‌اند، با زیر سوال بردن یکی از اصول ادعایی خودشان - آزادی بیان - انعکاس اخبار ضعف و ناتوانی غربی‌ها در برخورد با پدیده‌ی کرونا را غیراخلاقی دانسته‌اند!^{۳۷} شگفت‌انگیزتر این که کسانی که انعکاس خبر ناتوانی غرب در برابر ویروس کرونا را عملی غیراخلاقی تلقی می‌کنند، کرونا را دستمایه‌ای برای حمله به دین، مذهب و روحانیت قرار داده و آن را عین اخلاق دانسته‌اند! از یک سو به دروغ، شهر قم را عامل اصلی انتشار کرونا در ایران معرفی کرده‌اند!^{۳۸} و از سوی دیگر این گونه وانمود کردند که مخالفت علما و مراجع در برابر قرنطینه شدن قم موجب شیوع این بیماری شده است. «اگر موضوع کرونا زودتر اعلام می‌شد، دولت نمی‌توانست از پس آن بر بیاید و متهم به سیاسی‌کاری می‌شد. چه کسی می‌خواست مقررات سخت

و سختی در قم ایجاد کند^{۳۸} از این رو، کرونا را نیرویی می‌دانند که می‌تواند به جایگاه دین، مذهب و روحانیت آسیب بزند؛ زیرا همیشه از شفا یافتن فلان بیمار بر اثر توسل حرف می‌زنند؛ ولی از ساخته شدن یک ساختمان به دلیل توسل حرفی نمی‌زنند. بنابر این هنگامی که این ادعا(در موضوع کرونا) دچار ابهام شود اتفاق گریز از دین حداکثری نیز رخ خواهد داد و جایگاه دین و به‌ویژه دین «فقه‌مدار» و دینی که حداکثری است، دچار بحران می‌شود و یکی از استوانه‌های نظامی که در پانزده سال گذشته شکل گرفته بود، متزلزل خواهد شد.^{۳۹}

خواب براندازی و شورش از راه کرونا

آخرین نکته این که جریان غرب‌گرا کرونا را فرصتی برای شورش‌های خیابانی و براندازی نظام اسلامی می‌داند و از این که امام خامنه‌ای سال را به عنوان «جهش تولید» اعلام کرده‌اند برآشفته شده، طی یادداشتی با عنوان «راه میان‌بر؟» نوشته‌اند:

«در دوره‌ای که قیمت هر بشکه نفت به حدود بیست دلار کاهش یافته و شیخ مرگ با ویروس کرونا در جهان پرسه می‌زند و شورش‌های اجتماعی-معیشتی در تقدیر کشورهای عقب‌مانده است و تحریم‌ها صورت خشن خود را به رخ کشیده‌اند، سخن گفتن از گام‌های بلند و جهش‌های بزرگ، دورنمایی مطلوب تصویر نمی‌کند؛ زیرا راه توسعه‌ی پایدار همچنان از آهستگی و پیوستگی می‌گذرد.^{۴۰} البته این افراد پیش از این نیز به هر مناسبتی از درگذشت یک خواننده‌ی جوان^{۴۱} تا جریان سیل ابتدای سال ۹۸۴۲ چنین آرزوهایی در دل پروراندند. البته قابل پیش‌بینی بود که «فرماندهان فتنه‌ی اقتصادی» با امید بستن به تعطیلی کسب و کار مردم در قرنطینه و سوار شدن بر سیاه‌نمایی‌های اقتصادی؛ دوباره نوید اغتشاشات خیابانی و تکرار «آبان ۹۸» را بدهند. ولی تجربه‌ی چهل ساله‌ی انقلاب اسلامی نشان می‌دهد که انقلاب بسیار قوی‌تر از آن است که در برابر این توفان‌ها بلرزد.

در پایان در یک جمع‌بندی ساده، می‌توان مواضع غرب‌گرایان در برابر کرونا را این گونه خلاصه کرد:

۱. بی‌تفاوتی نسبت به وضعیت جامعه و گرفتاری‌های مردم.
۲. پرداختن به امور و تحلیل‌های بی‌فایده و غیرضروری.
۳. اتهام ناکارآمدی به نظام اسلامی و کارآمد جلوه دادن کشورهای غربی و به اصطلاح دموکراتیک و پوشاندن ضعف‌ها و ناتوانی‌های آنان.
۴. معرفی ایران به‌عنوان عامل شیوع این بیماری در منطقه.
۵. معرفی مذهب تشیع و اعتقادات پیروان آن به‌عنوان عامل گسترش این بیماری.
۶. تبدیل بیماری کرونا به بستری برای محاصره‌ی اقتصادی ایران.
۷. تخریب چهره‌ی ایران در جهان و زمینه‌سازی برای افزایش فشار به ایران.
۸. القای بی‌اعتمادی مردم به نظام و عدم همراهی آن‌ها با تدابیر مسئولان کشور.
۹. تلاش برای بازگرداندن ایران به میز مذاکره با آمریکا برای دادن امتیازات بیشتر.
۱۰. تلاش برای ایجاد رعب و وحشت و سوق دادن کشور به سمت هرج و مرج.

پی‌نوشت‌ها

۱. هیوم متن مختصری در این باره نگاشته است و در آن این مساله را طرح کرده است. خلاصه ادعای وی این است که: «در هر نظام اخلاقی که تا هم اکنون به آن بر خورد کرده‌ایم پیوسته به این مطلب وقوف یافته و به پی‌جویان فلسفه گوشزد کرده‌ایم که اندیشمندان فلسفه‌ی اخلاق در طرح و بحث مسایل خود تا چند زمانی با روش و زبان متداول و معمولی فلسفه به گفتگو می‌پردازند و همه جا با شیوه‌ی معلوم و مشخص فلسفه‌اندیشی، نخست مساله‌ی هستی خدا را مورد بررسی قرار می‌دهند و از همان طریق و مطابق همان روش معمولی فلسفه‌ی مطالعات و نظریات خود را درباره‌ی خصایص و خصلت‌های اختصاصی انسان‌ها ابراز می‌دارند؛ اما ناگهان به محض ورود در طراحی‌های اخلاقی با شگفتی بسیاری می‌یابیم که این روش هماهنگی با فلسفه دگرگون می‌گردد و دیگر اثری از رابطه‌های منطقی است و نیست که به طور معمول در تشکیل قضایا و مسایل فلسفه به کار برده می‌شود به چشم نمی‌خورد و در این نظام اندیشه هیچ قضیه یا مساله‌ای نیست که با بایستی و نبایستی سازمان‌نیافته باشد»
  - حائری یزدی، مهدی، کاوش‌های عقل عملی، صص ۲۳-۲۲، تهران، مؤسسه پژوهشی و فلسفه ایران، ۱۳۸۴
  ۲. مصباح، مجتبی، بنیاد اخلاق، صص ۶۰-۵۹، قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۵
  ۳. مصباح یزدی، محمدتقی، دروس فلسفه اخلاق، صص ۱۶۲، تهران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۳
  ۴. مصباح، محمدتقی، آموزش فلسفه، ج ۱ صص ۲۶۴-۲۶۲، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸، صص ۱۳۷، پنجم، ۱۱۶. 5. Lamont, The Philosophy of Humanism, 1977, p. 116
  ۶. کالین براون، فلسفه و ایمان مسیحی، ترجمه میکائیلیان، صص ۲۳۰
  ۷. مصباح، محمدتقی، مشکات: نظریه حقوقی اسلام، ج یک، قم انتشارات مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، صص ۱۳۸۶، ۲۱۳
  ۸. سروش، عبدالکریم، رازدانی و روشنفکری و دینداری، تهران: مؤسسه فرهنگی صراط، ۱۳۷۹، ج پنجم، صص ۱۳-۱۲
  ۹. مور، جرج ادوارد، مبانی اخلاق، ترجمه غلامحسین توکلی و علی عسگری یزدی، قم، انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۵، صص ۲۰۵
  ۱۰. مصباح، محمدتقی، مشکات، نظریه حقوقی اسلام، ج یک، قم انتشارات مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، صص ۱۳۸۶، ۳۱۵
  ۱۱. مصباح، محمدتقی، مشکات، نظریه حقوقی اسلام، ج یک، قم انتشارات مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، صص ۱۳۸۶، ۳۱۵-۳۱۴
  ۱۲. واژه‌ی لایک (Laic) به معنای «جدا از دین» یا «دین جدا» و واژه لائیسیم یا لائیسیم (Laicism) به معنای دین جدایی و واژه‌ی لاییتی آن به معنای عامه‌ی مردم، مردم غیرروحانی و مردم ساده است. (داریوش آشوری، فرهنگ علوم انسانی، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶). (لائیسیم) در زبان فرانسه گاهی به همان معنای جدایی دین از دنیا به کار می‌روند ولی تعبیر سکولاریسم در زبان انگلیسی دلالتی مشخص‌تر دارد؛ که به اجمال می‌توان گفت: فرایندی است که طی آن وجدان دینی، فعالیت‌های دینی و نهادهای دینی، اعتبار و اهمیت اجتماعی خود را از دست می‌دهند و این بدان معناست که دین در عملکرد نظام اجتماعی به حاشیه رانده شده و کارکردهای اساسی در عملکرد جامعه با خارج شدن از زیر نفوذ و نظارت عواملی که اختصاصاً به امور ماوراء طبعی عنایت دارند، عقلانی و بشری می‌گردد. (براین. ر. ویلسون، مقاله جدانگاری دین و دنیا از دوائر المعارف دین، ویراسته میرچا الیاده، ترجمه مرتضی اسعدی زیر نظر بهاءالدین خرماشاهی، فرهنگ دین، صص ۱۲۶-۱۲۹، تهران، طرح نو، ۱۳۷۴)
  ۱۳. نحن اقرب الیه من حبل الورد - (قرآن کریم سوره ق، آیه ۱۶)
  ۱۴. فمن یعمل مثقال ذره خیرا یره و من یعمل مثقال ذره شرا یره - (قرآن کریم، زلزله، آیات ۸-۷)
  ۱۵. پیامبر اکرم ﷺ: الدنيا مزرع الاخرة - (شرح الکافی - الاصول و الروضه، للمولی صالح المازندرانی، ج ۷، ص ۱۲۰، الحدیث الثانی و التسعون)
  ۱۶. پیامبر اکرم ﷺ: من اصبح و لم یهتّم بامور المسلمین فلیس منهم - (کافی، ج ۲، ۱۶۴، ح ۵)
  ۱۷. ان الله اشتری من المومنین انفسهم و اموالهم بان لهم الجنة) قرآن کریم، س توبه، آیه ۱۱۱
  ۱۸. نهضت آزادی و جبهه ملی بارها طی بیاتیه‌هایی دفاع ملت ایران را محکوم کرده خواهان پایان گرفتن جنگ می‌شدند
  ۱۹. مشرق نیوز، عصبانیت ساواک از اقدامات آیت‌الله خامنه‌ای هنگام سیل ایران‌شهر، ۱۵/۱/۹۸
  ۲۰. پایگاه اطلاع‌رسانی KHAMENEI.IR، ۲۵/۶/۱۳۹۸، تصاویری از خدمت‌رسانی روحانیون در زلزله طیس.
  ۲۱. قرآن کریم، حدید، آیه ۲۱.
۲۲. حجاربان، سعید، سایت آفتاب، ۲۷ اسفند ۱۳۹۸
  ۲۳. روزنامه‌ی آرمان و روزنامه‌ی همدلی در تاریخ ۱۷ فروردین ۱۳۹۹، به نامه جمعی از فعالین فتنه ۸ و ضدانقلاب خارج نشین درباره لزوم رفع حصر با توجه به شیوع کرونا پرداختند. در بخشی از این نامه که امضای سعید حجاربان، مصطفی تاجزاده، فایزه هاشمی، شهیندخت مولاردی، شهاب‌الدین بی‌مقدار، اکبر ترکان، عبدالله رمضان زاده، پروانه سلحشوری، جمیله کدیور، محسن میردامادی، علی تاجرنیا، محسن صفایی فراهانی، الیاس حضرتی، فیض الله عرب‌سرخی و... در پای آن وجود دارد، آمده است: «پوروس کرونا، طعم حصر خانگی خودخواسته و البته بدون محرومیت از حقوق و آزادی‌های اولیه زیست انسانی از جمله ارتباط با دیگران را به همه ما چشاند، اما متأسفانه مقامات عالی را به صرافت رفع حصر محصورین (دکتر زهرا رهنورد، مهندس میرحسین موسوی و حجت‌الاسلام والمسلمین مهدی کروبی) نینداخته و تلاش‌های برخی مسؤولان و نیز پیگیری‌های دلسوزان کشور به شمول نامه اخیر زندانیان سیاسی رژیم گذشته در این زمینه هنوز به نتیجه نرسیده است».
  ۲۴. عبیدی، عباس، روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۹/۱/۱۲
  ۲۵. سایت دیپلماسی ایرانی، ۳۰ فروردین ۱۳۹۹
  ۲۶. روزنامه ایران، ۱۶ فروردین ۱۳۹۹، شماره ۷۳۱۲
  ۲۷. عبیدی، عباس، پایگاه خبری تحلیلی قم فردا، ۱۱/۱/۹۹، مصاحبه با این خبرگزاری در اینستاگرام
  ۲۸. خبرگزاری تسنیم، ۱۴ اردیبهشت ۱۳۹۹
  ۲۹. روزنامه‌ی سازندگی استغای موسوی لاری را اولین ترک به بنده‌ی شورای سیاست‌گذاری اصلاح‌طلبان دانسته و نوشته است: «این استعفا پس از شکست اصلاح‌طلبان در انتخابات مجلس و افزایش انتقادات از محمدرضا عارف رئیس این شورا صورت می‌گیرد. برخی از اصلاح‌طلبان معتقدند که اصلاحات باید اصلاح شود و شورای عالی سیاست‌گذاری که از یک مقام ستادی به یک حزب تبدیل شده بود، بازسازی شود و ذیل احزاب قرار گیرد» (۱۴ اردیبهشت ۱۳۹۹) صادق زیباکلام نیز درباره اصلاحات ادعایی اظهار داشته است: «اصلاحات مرد؛ کرونا بود ختم نگر فتنیم»! این جمله را به‌تازگی وسطی وقتی شاه می‌میرد یک اصطلاحی بود که می‌گفتند «پادشاه مرد، زنده باد پادشاه» این را من درباره‌ی اصلاحات به شما بگویم. می‌خواهم بگویم «اصلاحات مرد و زنده باد اصلاحات» اصلاحات به آن معنایی که زیباکلام، تاجزاده، عارف و سلیم محمد خاتمی و این و آن داشتند مرد و دیگر نیست و محال ممکن است کسی به‌اعتبار آن‌ها بیاید و یک دانه رأی بدهد» (تسنیم، ۱۳ اردیبهشت ۱۳۹۹)
  - محمد قوچانی در سرمقاله‌ی روزنامه‌ی سازندگی از عارف با عنوان «تندیس سکوت» نام برد (سازندگی، ۱۳۸۱/۱/۹۹) و کرباسچی نیز با کنایه زن به عارف و محمد خاتمی اظهار داشت «تاکار آمدها را باید کنار بگذاریم» (مصاحبه با جهان صنعت، ۹ اردیبهشت)، روزنامه‌ی شرق نیز به حزب کارگزاران نوشت: «کرباسچی و اسپرگراست/ می‌خواهند در قدرت و حاکمیت بمانند» (شرق ۱۳/۲/۹۹)
  ۳۰. سایت خبرفوری تأثیر کرونا بر ترکیب احتمالی نامزدهای انتخابات ریاست جمهوری سال بعد را بررسی می‌کند. کرونا، شانس پزشکان برای انتخابات ۱۴۰۰ را بیشتر می‌کند؟ / از پزشک‌های قاضی‌زاده‌ی هاشمی؛ پزشکان سیاستمدار برای مارتن پاستور برنامه ریزی می‌کنند (۲۴ فروردین ۱۳۹۹)
  ۳۱. روزنامه شرق ۱۹/۱/۹۹
  ۳۲. زیدآبادی، احمد، سایت دیپلماسی ایرانی ۱۶/۱/۹۹
  ۳۳. همان
  ۳۴. «محمد کشاورز زاده» سفیر ایران در پکن: «تاکنون کمک‌های دولتی و مردمی چین ۲۸ پرواز طبق جدول پیوست از شهرها پکن، شانگهای و گوانجو به کشورمان ارسال شده است. بیش از ده‌میلیون ماسک، ۵۰۰ هزار کیت تشخیص کرونا، ۳۰۰ هزار جراحی و لباس ایزوله، دو میلیون و ۲۰۰ هزار دستکش، ۳۵۰ وینتیلاتور، ۵۰۰ اتاق پیش‌ساخته بیمارستانی و انواع دارو و تجهیزات بیمارستانی از جمله این کمک‌ها می‌باشد
  ۳۵. عبیدی، عباس، قم فردا، ۱۱/۱/۹۹
  ۳۶. روزنامه آرمان، ۱۶/۱/۹۹
  ۳۷. حریرچی معاون وزارت بهداشت و درمان از گذشت تقریباً سه ماه از انتشار این خبر دروغ، رسماً آن را تکذیب کرد (خبرگزاری رسمی حوزه، ۱۰ اردیبهشت ۱۳۹۹)
  ۳۸. عبیدی، عباس، سایت آفتاب ۱۱/۱/۹۹
  ۳۹. عبیدی، عباس، سایت ایرنا، ۱۱/۱/۹۹
  ۴۰. حجاربان، سعید، سایت مشرق ۱۶/۱/۹۹
  ۴۱. mshgrh.ir/۹۱۶۵۰۳
  ۴۲. mshgrh.ir/۹۴۲۲۷